

Josep Maria Coll i Alemany,
El personalismo dialógico. Estudios 1; La teología y la filosofía a la búsqueda de su unidad. Estudios 2; ¿Intersubjetividad o interpersonalidad? Estudios 3.
Madrid: Fundación Emmanuel Mounier (Colección Persona, 38, 42, 48), 2011, 2012, 2014; 153 pàg., 164 pàg., 168 pàg.

Els textos a què ens referim a continuació suposen sens dubte una obra remarcable. Es tracta de tres volums que ens permeten fer-nos una idea molt aproximada de quin ha estat durant una colla d'anys el pensament del jesuïta P. Josep M. Coll. En el centre del seu pensament hi ha la persona. O potser més ben dit: la relació interpersonal, la trobada entre les persones i la seva condició dialògica. Aquest és el centre en el qual es concentra la seva llarga meditació teològica i filosòfica, la qual queda ara magníficament ben glossada en tres volums apareguts en la «Colección Persona». Es tracta dels números 38, 42 i 48, titulats *El personalismo dialógico*, *La teología y la filosofía a la búsqueda de su unidad* i *¿Intersubjetividad o interpersonalidad?* És l'escuma d'una trajectòria que arrenca des de publicacions de principis dels anys setanta (concretament el 1973) i que arriba fins al 2011. Són gairebé quaranta anys de producció pacient i acurada. Els volums recullen articles i escrits que l'autor havia publicat ja amb anterioritat i que es

mostren aquí d'una manera que el lector en llengua espanyola en pot resseguir el desplegament temàtic i l'enriquiment gradual. Una de les característiques d'aquests tres volums és posar en relleu com la centralitat de la noció dialògica de persona apunta a un conjunt molt significatiu d'implícacions de caràcter teològic i filosòfic de grandíssima importància i ajuda a ordenar-les d'una forma significativa.

Ja el 1973 l'autor apuntava que la filosofia personalista no és pas un sistema filosòfic, sinó que més aviat és l'intent de defensar la persona de qualsevol sistema. D'aquesta manera, l'autor es fa ressò d'una de les necessitats més dramàticament sentides per l'home modern occidental (en aquest cas, religiós o no religiós, cristià o no cristià) a la llum de les terribles experiències del segle XX: la necessitat de reaccionar enfront dels sistemes de pensament que han provocat una violació *sistemàtica* de la dignitat humana. La filosofia de la relació interpersonal es proposa anar més enllà dels principis abstractes, siguin teòrics o pràctics, i posar èmfasi en el fet que els valors i les normes només es poden comprendre en el marc de les relacions humanes concretes.

Els tres volums a què ens referim abasten camps diversos, tractats amb un nivell molt exigent i acurat tant d'erudició acadèmica com de subtilitat argumentativa. Òbviament no ens proposem reproduir la riquesa d'aquests escrits en el breu espai de què disposem en aquesta presentació; tan sols ens limitarem a oferir una visió general d'algo-

nes de les idees més importants i algunes de les constants en les línies d'evolució del pensament d'una *persona* que, amb aquests escrits, demostra haver tingut una vitalitat intel·lectual i espiritual vertaderament extraordinària.

Un element característic de l'obra de Josep M. Coll és la capacitat de diàleg amb el pensament d'un nombre molt remarcable d'autors. En les seves pàgines sovintegen observacions i comentaris aguts sobre la contribució d'altres pensadors de gran categoria. Tot al llarg de les seves aportacions, Josep M. Coll dialoga críticament amb autors de primer rang, tant en l'àmbit de la filosofia com en l'àmbit de la teologia. Hi destaquen autors com Blondel, Mounier, Marcel, Sartre, Maritain, Levinas, Ricoeur, Theunissen, Heidegger, Buber, Ebner, etc. El seu diàleg no es limita a pensadors més o menys enquadrats en l'àmbit de la filosofia, també s'estén a autors que han marcat l'evolució de la teologia del segle XX, com Guardini, Rahner, de Lubac, Wojtyła, Ratzinger, Steinbüchel, Fessard, Barth, Brunner, Siewerth, Ulrich, Gogarten, Bonhoeffer... D'una manera molt especial cal fer esment de la figura de Hans Urs von Balthasar, del qual Josep M. Coll, amb tota seguretat, és l'especialista més important del nostre país. No ens podem estar de destacar les pàgines que l'autor dedica al pensament d'Eusebi Colomer i a la seva filosofia del diàleg, un pensament que manifesta d'una manera prou eloqüent com les preocupacions pròpies del personalisme dialògic han tingut també el seu recorregut en el nostre país.

D'aquesta manera, la lectura dels volums que presentem ens serveix no tan sols per accedir a la producció filosòfica i teològica

de Josep M. Coll, sinó per reconsiderar obres de gran relleu en l'àmbit de la teologia i la filosofia personalistes dels darrers decennis. El que tenim a les mans és un treball que ha crescut com a resultat d'un diàleg constant i, així, la forma i el contingut de l'obra troben un punt d'harmonia que la converteix en un testimoni.

La noció de persona i de relació interpersonal es teixeix en clara contraposició a la comprensió transcendental del jo, especialment quan aquesta destaca que la relació amb el *tu* és merament la relació del jo amb altres jo. En aquest punt descobrim un diàleg de fons gairebé constant amb pensadors com Fichte i Husserl. El personalisme dialògic de què ens parla l'autor destaca que la relació no és un mer agregat que s'afegeix a un subjecte ontològicament constituït prèviament al marge del *tu*; més aviat, la relació interpersonal és fonamentalment constitutiva del *jo*. La filosofia transcendental obre el marc per poder comprendre les relacions com a relacions intersubjectives, però la manera com l'altre queda integrat en aquest esquema interpretatiu és insuficient. Més que un *tu*, tenim un *no-jo*; una realitat que apareix com un individu aliè, del tot autònom a la meua realitat. Per contra, la relació interpersonal que reclama el personalisme propugnat per Josep M. Coll no es pot comprendre simplement com la relació entre diferents individus. En efecte, el reconeixement de la pluralitat de subjectes no equival al reconeixement de l'altre com a *tu*, entès com aquell gràcies al qual jo sóc el que sóc. Només en aquestes circumstàncies es podrà concebre una relació interpersonal basada en l'amor i en la intel·ligència que aquest amor té associat.

Una de les tesis més importants que sostenen el pensament de l'autor en particular i del personalisme dialògic en general és la mútua constitució del jo pel tu i del tu pel jo. No és una relació de poder, és una relació de donació i, sobretot, l'autenticitat d'aquesta relació depèn de la qualitat de l'amor amb què es duu a terme. La trobada (*Begegnung*) amb el *tu* és un fet completament original, una dada prèvia a qualsevol altra dada i, per tant, no es pot deduir de manera racional ni es pot explicar a partir del concepte de jo substantiu. El fil argumental de les obres que presentem reconeix que la relació interpersonal només és autèntica quan és un acte de fe; que és el mateix que dir quan és un acte d'amor, perquè *només l'amor és digne de fe* (H. U. Von Balthasar). Per aquest motiu, l'acte original que es troba en la base d'aquest model de relació és l'autodonació «que Déu fa lliurement a les seves creatures». En la relació interpersonal, el *tu* és fins i tot més important que el *jo*. La iniciativa és del tu. Així, l'origen de la relació interpersonal autèntica són la paraula i l'amor.

Val a dir que en la relació i la comunicació interpersonals és tan important la raó com la fe (alguna forma de fe). Per això, la comprensió de la relació interpersonal queda subjecta també a una meditació sobre la relació entre la fe i la raó i a la necessitat d'equilibrar l'una i l'altra. I així també entre gràcia i naturalesa, teologia i filosofia, llibertat vertadera i llibertat natural, àgape i eros... En cap cas no es tracta de la supressió de l'una en benefici de l'altra. Tampoc d'una mera juxtaposició; es tracta més aviat de la assumpció de l'una per l'altra per tal de fer possible la seva transformació. En totes les polaritats que es prenen en consideració,

més que la necessitat d'afirmar ontològicament o epistemològicament de forma autònoma cadascuna de les parts, es reclama la relació (la síntesi) de l'una amb l'altra com a component essencial. Una de les constants temàtiques del pensament de Josep M. Coll exposada en aquests volums és la voluntat de respondre a falsos dualismes i a falsos monismes en benefici d'una harmonia que l'autor considera perduda.

L'harmonia en la relació entre la fe i la raó (i entre la teologia i la filosofia) és un tema d'una importància difícil d'exagerar. Josep M. Coll reclama una i altra vegada la necessitat de respectar-les totes dues i d'entendre tant la importància que la fe té per a la raó, com la que la raó té per a la fe. Es tracta de respectar la necessària distinció per tal de possibilitar la relació entre l'una i l'altra i, d'aquesta manera, evitar tant els extrems del fideisme com dels racionalismes. L'autor ha defensat d'una manera constant una relació de síntesi en què «no hi ha *vertadera* fe sense raó ni *vertadera* raó sense fe».

Amb una certa freqüència es presenten la teologia i la filosofia com dues disciplines que lluiten, l'una i l'altra, per afirmar els seus propis camps legítims de reflexió, amb un intent gairebé obsessiu per fer respectar la pròpia identitat, com si la finalitat principal fos que la teologia no fos contaminada per la filosofia, i a l'inrevés. La manera com trobem concebuda la relació entre l'una i l'altra en aquests volums que testimonien el pensament de Josep M. Coll és ben diferent. Per a ell, una i altra disciplina adquireixen el seu sentit més profund precisament quan es troben en relació.

Diríem que Josep M. Coll aborda aquesta qüestió amb un sentit històric, això és,

prenent en consideració l'evolució de la gran metafísica en els darrers segles. La forma contemporània de resoldre la relació entre la fe i la raó, entre la teologia i la filosofia, es troba fortament influïda per la Reforma i, en general, per la modernitat mateixa. L'una i l'altra van sentir la necessitat (en principi legítima) de distingir l'una de l'altra. La dificultat ve del fet que aquesta necessitat de distinció ha anat més enllà del que era raonable i ha acabat en posicions molt allunyades d'una síntesi satisfactòria. Quan Josep M. Coll es refereix a la necessitat de prendre en consideració el camí transcorregut per la metafísica en els darrers set segles es mostra molt proper a les reflexions fetes per autors com Gustav Siewerth, Ferdinand Ulrich i, molt especialment, per Hans Urs von Balthasar. Cal prendre en consideració els principals vectors de força d'aquesta evolució de set segles per comprendre la resposta que articula el pensament personalista dialògic. En aquest sentit, convindria destacar el procés gradual d'essencialització i de secularització de l'ésser que es viu des de finals del segle XIII (poc després de la mort de sant Tomàs) i que arriba fins avui. Un procés teixit per les aportacions de Duns Escot i Ockham i que en l'època anterior a la modernitat culmina en Francisco Suárez. Descartes i la tradició racionalista constitueixen una nova etapa d'aquesta tendència a buidar de misteri la noció de l'ésser, la qual troba en les formes del positivisme i el nihilisme modern les seves expressions dramàticament culminants. Tot considerant aquesta evolució i els resultats a què ha anat a parar, Gustav Siewerth parla d'un oblit de l'ésser i de la seva dimensió misteriosa, que és el mateix que dir l'oblit de la mediació entre Déu i

l'home, entre la fe i la raó. Aquesta és, a l'engròs, la interpretació històrica que ajuda a entendre el sentit de les aportacions fetes pel personalisme dialògic i la seva voluntat d'arribar a solucions d'harmonia. Josep M. Coll sosté que la fe és en la raó, que «l'una està en l'altra» (*Fides et ratio*, 17), que la raó no és tant anterior com interior a la fe; l'una i l'altra certament es poden distingir, però no es poden separar sense que perdin el seu sentit.

El pensament de Josep M. Coll demana una comprensió de la veritat que exclogui, com hem dit, tant les solucions basades en la reducció de la polaritat a un esquema monista, com la fragmentació en dualismes en què el valor de les parts es perd. Per comprendre la importància de la necessitat d'una síntesi cal tenir en compte el caràcter simfònic de la veritat. El model és l'harmonia de les parts en què cada realitat ocupa el seu lloc i, d'aquesta manera, pot mantenir una relació adequada a la seva constitució. Aquest model simfònic, harmònic, es demana no tan sols en la relació de l'home amb Déu, sinó en la relació de l'home amb els altres homes (amb la comunitat) i en la relació de la fe amb la raó. És el model que vetlla pel vigor i per la profunditat de cadascuna de les parts. La raó, per exemple, quan queda aïllada de la fe i busca la seva autofonamentació (com ara en l'evolució que trobem en els models de l'idealisme absolut o en les diverses formes de materialisme), es perd pels camins del monisme i acaba empobrida, afònica, incapaç d'abordar cap altre registre que no sigui el de la mera comunicació racional entre els homes. I no és aquesta l'atròfia de la raó que condueix a la reducció de la comunicació a mer intercanvi d'informació?

En aquest context és especialment important la sintonia de Josep M. Coll amb Hans Urs von Balthasar, per al qual només es pot ser seriosament teòleg si s'és també filòsof: «Sense filosofia no hi ha teologia» (citada a *El personalisme dialògic*, pàg. 45). Igualment, comparteix la convicció que «tota filosofia es troba immersa en un *a priori* teològic, conscientment o inconscientment». No es pot oblidar que el que és sobrenatural es troba tan arrelat en les estructures de l'ésser natural que resulta pràcticament impossible de reconstruir una suposada *naturalesa pura* a la qual s'hi afegiria, com juxtaposadament, la dimensió sobrenatural.

El personalisme representat per Josep M. Coll s'inscriu plenament en els grans diàlegs del nostre segle i en la dramàtica recerca de solucions d'harmonia en què les grans experiències de l'home (com l'amor, el coneixement o l'autèntica comunicació) quedin delicadament protegides i reconegudes. Creiem que és important destacar allò a què ja hem al·ludit més amunt: el treball de Josep M. Coll no és un mer joc acadèmic, no és l'intent de polir conceptes pel gust de presentar un sistema congruent; al darrere hi ha una preocupació sincera pels grans patiments de la nostra cultura i pel nostre segle, per la voluntat de trobar-hi una resposta en el registre més profund i determinant.

En aquest sentit és del tot necessari abandonar les abstraccions i acostar-nos a l'ordre concret de la vida humana. Al capdavall, aquesta voluntat de trobar una solució de síntesi entre les dimensions de la fe i la raó (teologia i filosofia), de la realitat sobrenatural i la realitat natural, així com de no abandonar l'ordre concret de l'existència, suposa

una meditació de fons sobre la unió hipostàtica de les dues naturaleses (divina i humana) de Crist. Seguint H. U. von Balthasar, Josep M. Coll situa Jesucrist com a *analogia entis* concreta. Aquesta és una referència de fons. O potser millor: aquest és el principi del pensament de l'autor. I en dir que és el principi del seu pensament estem dient també que és, Jesucrist, el principi de la seva fe. La voluntat de trobar una forma de síntesi, una solució d'harmonia al problema de l'experiència humana necessita un referent fonamental situat en el cor mateix de la revelació.

Aquests tres volums signifiquen el testimoni d'una vida compromesa amb les qüestions més fonamentals de la humanitat i de la història.

Ignasi BOADA SANMARTÍN
Facultat de Filosofia (URL)

Nicolas Malebranche,
Tratado del amor de Dios y
Conversación de un filósofo
cristiano con un filósofo chino.
Estudio preliminar, traducción
y notas de Joan Albert Vicens.
Madrid: Encuentro, 2015, 152 pàg.

El llibre que tenim entre mans ens presenta dues obres breus, *Tratado del amor de Dios* i *Conversación de un filósofo cristiano con un filósofo chino*, de Nicolas Malebranche (1638-1715), filòsof i teòleg francès conegut com el fundador de l'ocasionalisme. Tanmateix, els textos que ens disposem a llegir i explorar no tenen com a objectiu principal l'exposició d'un sistema